

**Міністерство освіти і науки України
Одеська національна академія харчових технологій**

ДІДЕНКО ДМИТРО ФЕОФІЛОВИЧ

УДК: 332.13:338.48(477)

**УДОСКОНАЛЕННЯ МЕХАНІЗМІВ УПРАВЛІННЯ РЕГІОНАЛЬНИМИ
ТУРИСТИЧНИМИ КЛАСТЕРНИМИ СИСТЕМАМИ**

Спеціальність 08.00.05 – розвиток продуктивних сил та регіональна економіка

АВТОРЕФЕРАТ
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата економічних наук

Одеса - 2019

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана в Київському національному університеті культури і мистецтв Міністерства культури України.

Науковий керівник

- доктор економічних наук, доцент
ТИМОШЕНКО Олена Володимирівна,
Київський національний університет культури і мистецтв,
доцент кафедри міжнародних відносин.

Офіційні опоненти:

- доктор економічних наук, доцент
ТКАЧ Вікторія Олександрівна,
Одеська національна академія харчових технологій,
професор кафедри туристичного бізнесу та рекреації;
- доктор економічних наук, професор
МУДРАК Руслан Петрович,
Уманський національний університет садівництва,
завідувач кафедри економіки.

Захист відбудеться **14 червня 2019 р. о 13³⁰ годині** на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 41.088.05 в Одеській національній академії харчових технологій за адресою: 65039, м. Одеса, вул. Канатна, 112, аудиторія А-234.

З дисертацією можна ознайомитися у бібліотеці Одеської національної академії харчових технологій за адресою: 65039, м. Одеса, вул. Канатна, 112, читальний зал.

Автореферат розісланий **14 травня 2019 р.**

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

Крупіца І.В.

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Світовий туризм щороку нарощує свої потужності, встановлюючи нові рекорди з кількості подорожуючих. Саме тому туристична індустрія є одним з перспективних напрямків розвитку економіки. Вона може стати фундаментом для створення позитивного іміджу країни, покращити рівень життя населення та забезпечити передумови стійкого функціонування суб'єктів господарювання.

В цьому контексті постає питання про конкурентоспроможність підприємств туристичного бізнесу, які повинні пристосовуватися до мінливих умов зовнішнього середовища, аби втримати позиції на ринку туристичних послуг та захопити нові цільові сегменти. Тому для кожного з суб'єктів туристичної галузі важливо обрати правильну стратегію розвитку, беручи до уваги сильні та слабкі сторони свого підприємства та конкурентів.

Незважаючи на суттєві відмінності сфери послуг від традиційного виробництва, система управління туристичним бізнесом також потребує постійного удосконалення, особливо коли мова йде про високоорганізовані кластерні системи. Тому для ефективного контролю за функціонуванням регіонального туристичного кластеру планується впровадження системи збалансованих показників як інструменту реалізації спільної стратегії розвитку, створення SCOR-моделі взаємозв'язків між учасниками регіонального туристичного кластеру, а також розробка ключових показників їх ефективності.

Процеси кластеризації в економіці досліджували М.Портер, М.Енрайт, Соколенко С.І., Вишнякова І. В. та інші. Кластерні системи в туризмі досліджували Михайліченко Г.І., Мудрак Р.П., Охріменко А. Г., Войнаренко М.П., Семенов В.Ф., Смирнов І.Г., Ткач В.О., Кальченко О.М. Шепелєв І.Г. та інші.

Незважаючи на суттєві відмінності сфери послуг від традиційного виробництва, система управління туристичним бізнесом також потребує постійного удосконалення, особливо коли мова йде про високоорганізовані кластерні системи. Тому для ефективного контролю за функціонуванням регіонального туристичного кластеру планується впровадження системи збалансованих показників як інструменту реалізації спільної стратегії розвитку, створення SCOR-моделі взаємозв'язків між учасниками регіонального туристичного кластеру, а також розробка ключових показників їх ефективності. Актуальність зазначених проблем зумовила вибір теми дослідження, його мету й завдання.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Отримані автором наукові результати, розроблені теоретико-методичні положення й висновки відповідають тематиці науково-дослідних робіт «Київського національного університету культури і мистецтв», зокрема темі: «Дослідження трансформаційних процесів в міжнародному туризмі в умовах глобалізації» (номер державної реєстрації 0117U006176). Особистий внесок автора полягає в обґрунтуванні теоретико-методичних засад дослідження процесу удосконалення системи управління регіональними туристичними кластерними

системами.

Мета й завдання дослідження. Метою дослідження є удосконалення системи управління регіональними туристичними кластерними системами. Для досягнення мети в роботі поставлені такі завдання:

- узагальнити теоретичні підходи до розкриття сутності, ролі, значення та факторів розвитку туристичної галузі в Україні та світі;
- розкрити сутність функціонування туристичних кластерних систем;
- систематизувати методичні підходи до ціноутворення та системи збалансованих показників;
- провести оцінку сучасного стану розвитку туристичної галузі з урахуванням регіональних особливостей;
- здійснити економічну діагностику міжрегіональних диспропорцій індустрії туризму
- визначити місію створення регіональних туристичних кластерів;
- провести аналіз інформаційних систем в управлінні туристичними кластерами;
- розробити систему збалансованих показників та SCOR-модель для регіонального туристичного кластеру.

Об'єктом дослідження є процеси управління регіональними туристичними кластерними системами.

Предметом дослідження є сукупність теоретичних, методичних і прикладних аспектів управління регіональними туристичними кластерними системами.

Методи дослідження. Теоретико-методичною основою дослідження обраної проблематики стали основні положення економічної теорії та регіональної економіки, наукові праці учених з проблем теорії та практики управління регіональними туристичними кластерними системами.

У процесі дослідження для досягнення поставленої мети застосовано такі загальнонаукові методи, як: *узагальнення та систематизації* – для узагальнюючої характеристики економічних процесів регіонального розвитку; *класифікації* – для розгляду складових туристичного бізнесу; *структурно-логічного аналізу* – для систематизації методичних підходів дослідження туристичного бізнесу; *стратегічного аналізу* – для обґрунтування SCOR-моделі в управлінні кластерними системами; *статистичного аналізу, а саме кореляційно-регресійного аналізу* – для дослідження залежності доходів суб'єктів туристичної діяльності в розрізі регіонів від кількості колективних засобів розміщування.

Інформаційну базу дослідження становлять нормативно-правові акти України, нормативні документи центральних органів державної влади, дані Державної служби статистики України, дані зарубіжної офіційної статистики, звіти міжнародних організацій.

Наукова новизна одержаних результатів полягає у вирішенні важливого для економіки України завдання теоретико-методичного обґрунтування процесу активізації інвестиційно-інноваційної діяльності в умовах рецесії, зокрема:

вперше:

- запропоновано науково-методичний інструментарій створення регіональних туристичних кластерних систем з метою оновлення та зміцнення регіонального економічного потенціалу, підвищення конкурентоспроможності підприємств туристичної галузі регіону, управління розвитком регіональної туристичної системи та залучення вітчизняних та іноземних інвесторів до фінансування регіонального туристичного бізнесу. Зі створенням туристичних кластерів кожен з регіонів України отримує можливість створити успішну модель інтеграційного розвитку;

удосконалено:

- результати кореляційно-регресійного аналізу залежності доходів суб'єктів туристичної діяльності від загальної кількості суб'єктів туристичної діяльності та дає можливість стверджувати про тісний зв'язок між доходами та кількістю суб'єктів туристичної діяльності;

- методичний підхід до оцінки залежності доходів від надання туристичних послуг та кількості колективних засобів розміщення на базі табличного процесора Microsoft Excel, що підтверджує високий рівень тісноти зв'язку та свідчить про те, що для регіонів України, варіація розподілу колективних засобів розміщення сильно впливає на формування доходів від надання туристичних послуг;

- концептуальну модель ефективного управління регіональним туристичним кластером, у якій запропоновано використання системи збалансованих показників, що складається з розробки ключових показників ефективності, а також супроводжується створенням SCOR-моделі взаємозв'язків між суб'єктами туристичного кластеру;

дістали подальшого розвитку:

- система збалансованих показників, яку доцільно використовувати як інструмент для оцінки ефективності діяльності суб'єктів туристичного бізнесу, з її допомогою можна виявити основні причини збитків, тенденції продажів тощо. За основними складовими системи збалансованих показників були запропоновані ключові показники ефективності діяльності туристичної фірми, а також на їх основі розроблено механізм контролю за виконанням поставлених завдань;

- оцінка залежності кількості виїзних туристів від рівня доходу населення України, рівня ВВП та розроблені на цій підставі пропозиції щодо підвищення конкурентоспроможності суб'єктів туристичного бізнесу;

- комплексна оцінка сучасного стану розвитку туристичної галузі, що дозволяє визначити основні тенденції міжрегіональних диспропорцій індустрії туризму, рівень розвитку та регіональну особливості.

Практичне значення одержаних результатів полягає в можливості використання теоретико-методичних положень і практичних рекомендацій щодо управління регіональними туристичними кластерними системами. Вищевказані рекомендації використовуються у практичній діяльності Херсонської обласної ради (довідка № 33-222-615/425 від 15.02.2017 р.). Бюро

регіонального розвитку, КП Одеської обласної державної адміністрації (довідка № 419 від 14.02.2017 р.), Миколаївським обласним фондом розвитку і підтримки громадських ініціатив (довідка № 49 від 21.05.2018 р.); ТОВ «Алвона-Пленет» м.Одеса (довідка № 79 від 29.11.2017 р.)

Особистий внесок здобувача. Дисертація є самостійно виконаною науковою працею. Усі результати, викладені в дослідженні, отримані автором самостійно, з наукових праць, опублікованих у співавторстві, у дисертації використано лише ті результати й положення, які отримані автором особисто. Особистий внесок автора в публікаціях, виконаних у співавторстві, конкретизовано в списку опублікованих праць в авторефераті.

Апробація результатів дисертації. Основні положення дисертації доповідалися й одержали схвалення на науково-практичних конференціях зокрема: Міжнародна науково-практична конференція «Сучасні тенденції розвитку світової економіки» (м. Харків, 26 травня 2017 р.); «Сучасні напрями розвитку ринкової економіки на засадах конкурентоспроможності, інноваційності та сталості», (6 квітня 2018 р., м. Запоріжжя); Всеукраїнська науково-практична конференція «Проблеми розвитку регіонів: промисловий і економічний аспект», (24-25 травня 2018 р., м. Первомайськ); II Міжнародна науково-практична конференція «Трансформація національної економіки в контексті реалізації євро інтеграційної стратегії», (9 листопада 2018 р., м. Миколаїв), щорічні конференції професорсько-викладацького складу Київського національного університету культури і мистецтв (Київ, 2015-2019 рр.).

Публікації. Основні наукові положення, висновки та результати дослідження викладено в 8 наукових працях, з яких: 6 – статті в наукових фахових виданнях (у т. ч. 5 – у наукових фахових виданнях, що входять до наукометричних баз), 2 – матеріали конференцій. Загальний обсяг публікацій – 6,48 д. а., 3,02 д. а. з яких належать особисто автору.

Структура та обсяг дисертації. Дисертація складається з анотації, вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел (у першому розділі 29 найменування, у другому – 25 найменувань і у третьому – 32 найменування), 6 додатків. Повний обсяг дисертації становить 210 сторінок, з них основний текст 163 – сторінки, анотація – 12 сторінок, список використаних джерел 11 – сторінок, додатки – 17 сторінок. Робота містить 18 таблиць та 26 рисунків.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **Вступі** обґрунтовано актуальність теми дослідження, розкрито зв'язок роботи із науковими програмами, планами, темами, визначено об'єкт, предмет і методи дослідження, наукову новизну і практичне значення отриманих результатів.

У першому розділі – **«Теоретико-методичні аспекти дослідження механізмів управління регіональними туристичними кластерними системами»** - узагальнено теоретичні підходи до розкриття сутності,

інституційних важелі та факторів конкурентоспроможності суб'єктів туристичного бізнесу; досліджено особливості розвитку туристичних кластерних систем; систематизовано методичні підходи до ціноутворення та системи збалансованих показників.

Ґрунтуючись на системному підході, було визначено, що в умовах сучасних глобалізаційних процесів туристична галузь стрімко розвивається. Це доводить, що задля зміцнення позицій на світовому ринку туристичних послуг Україні варто ретельно підійти до процесів удосконалення функціонування суб'єктів туристичного бізнесу. Протягом останніх років найважливішим питанням є залучення іноземних туристів та збільшення обсягів в'їзного туризму. Для того, аби досягти відчутних зрушень в цій сфері, необхідно максимально об'єднувати зусилля всіх учасників туристичного ринку, оскільки мова йде про створення позитивного туристичного іміджу нашої країни.

Постає питання взаємовигідної кооперації суб'єктів туристичної галузі та допоміжних інституцій з метою покращення ситуації на внутрішньому туристичному ринку (особливо на регіональних рівнях) та створення потужної туристичної інфраструктури для відвідування нашої країни іноземними туристами. Одним з можливих шляхів для реалізації цих цілей є створення регіональних туристичних кластерів, які б, об'єднуючи зусилля кожного з їх учасників, досягали більших результатів, ніж працюючи поодиночі.

Доведено, що головною особливістю туристичних послуг є їх індивідуальне призначення, направлене на задоволення конкретних потреб, бажань споживача. Тому, аналіз процесу ціноутворення дозволяє об'єктивно здійснювати вибір підходів до формування цін на туристичні послуги, а відтак, формувати ефективні цінові стратегії туристичних підприємств.

У другому розділі – **«Економічна діагностика національних та регіональних аспектів розвитку туристичної галузі»** – здійснено оцінку сучасного стану розвитку туристичної галузі з урахуванням регіональних особливостей, досліджено основні тенденції розвитку світового туризму, здійснена економічна діагностика міжрегіональних диспропорцій індустрії туризму.

Доведено, що туризм виступає ефективним засобом економічного та соціального розвитку і спроможний забезпечити значні вигоди для регіону. Ці головні вигоди включають загальне піднесення економічного рівня розвитку регіону, підняття його престижу, збільшення зайнятості та доходів населення, надходження твердої іноземної валюти, надходження від фіскальних джерел, додаткових комерційних агенцій, інфраструктури та об'єктів сфери обслуговування, створених для стимулювання розвитку туризму.

Розвиток туристичної індустрії має спиратися на нові механізми господарювання, ефективні організаційно-управлінські структури, економічну свободу виробників туристичного продукту, що в умовах вільної конкуренції забезпечить насичення ринку високоякісними послугами та сприятиме соціально-економічному розвитку країни. У цілому держава гарантує рівність усіх форм власності й економічних можливостей щодо всіх суб'єктів туристичної діяльності.

Одним з основних завдань підвищення туристичної привабливості регіону має бути створення властивого лише йому своєрідного іміджу. Кожен регіон повинен мати ті характерні лише для нього туристичні ресурси, які в подальшому можуть стати його візитівкою. Важливим є правильний вибір найпривабливіших сторін регіону, які зроблять його унікальним з-поміж усіх інших.

Серед регіонів за кількості туристів, обслугованих туроператорами та турагентами лідируючі позиції займають м. Київ, Львівська, Дніпропетровська, Івано-Франківська, Харківська та Запорізька області (рис. 1).

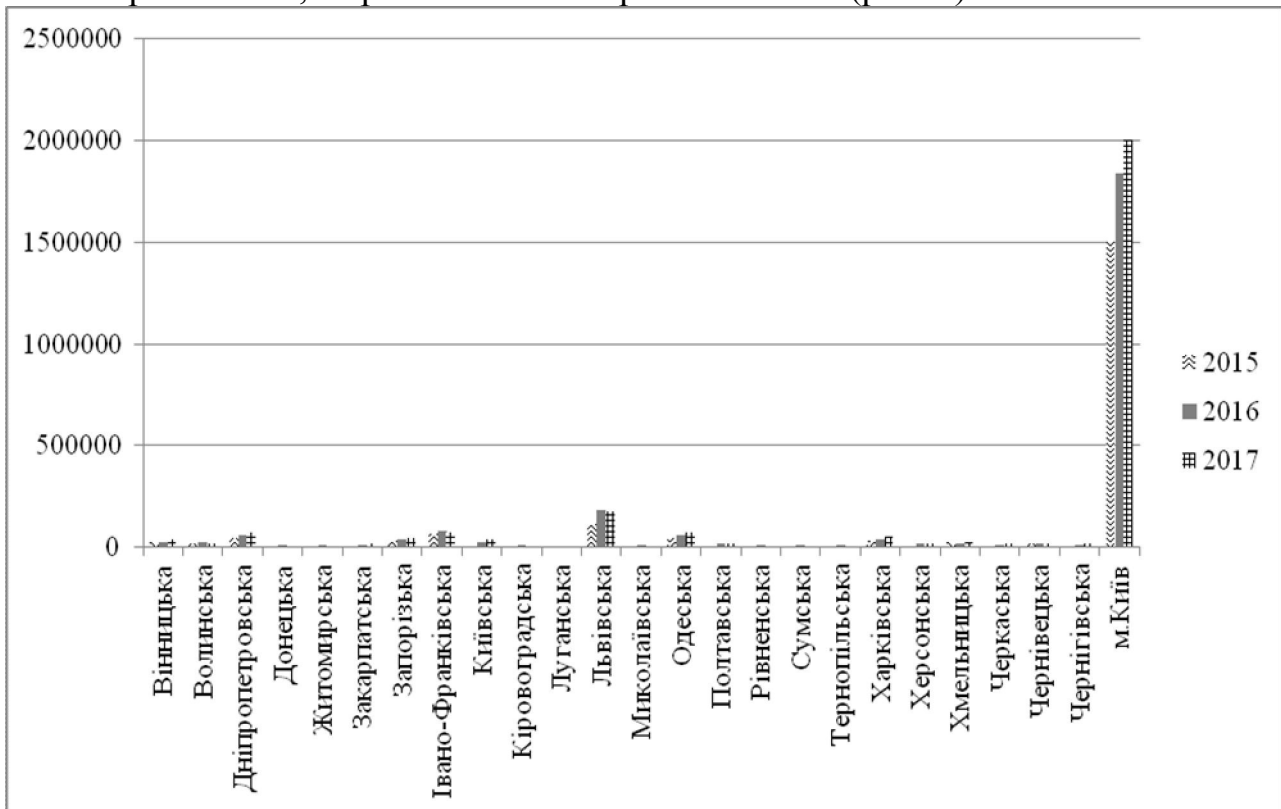

Рис. 1. Динаміка кількості туристів, обслугованих туроператорами та турагентами, за регіонами за 2015-2017 рр.

Для будь-яких суб'єктів господарювання та суб'єктів туристичної сфери кінцева мета їх діяльності полягає в отриманні прибутку. Прибуток є економічною категорією. Суть його в багатьох літературних джерелах зводиться до того, що це частина вартості додаткового продукту, додатковий продукт, виражений у коштах, частина чистого доходу, одна з його форм тощо. Прибуток, як економічна категорія, є грошовим вираженням вартості реалізованого чистого доходу, основною формою грошових накопичень суб'єктів господарювання. Він характеризує дохідність підприємства, окупність вкладених витрат і використаного майна в результаті здійснення відповідних заходів.

Встановлено, що найбільший розмір доходу від надання туристичних послуг в розрізі регіонів України за 2015-2017 рр. припадає на місто Київ, Івано-Франківська, Одеська та Львівська області (рис. 2).

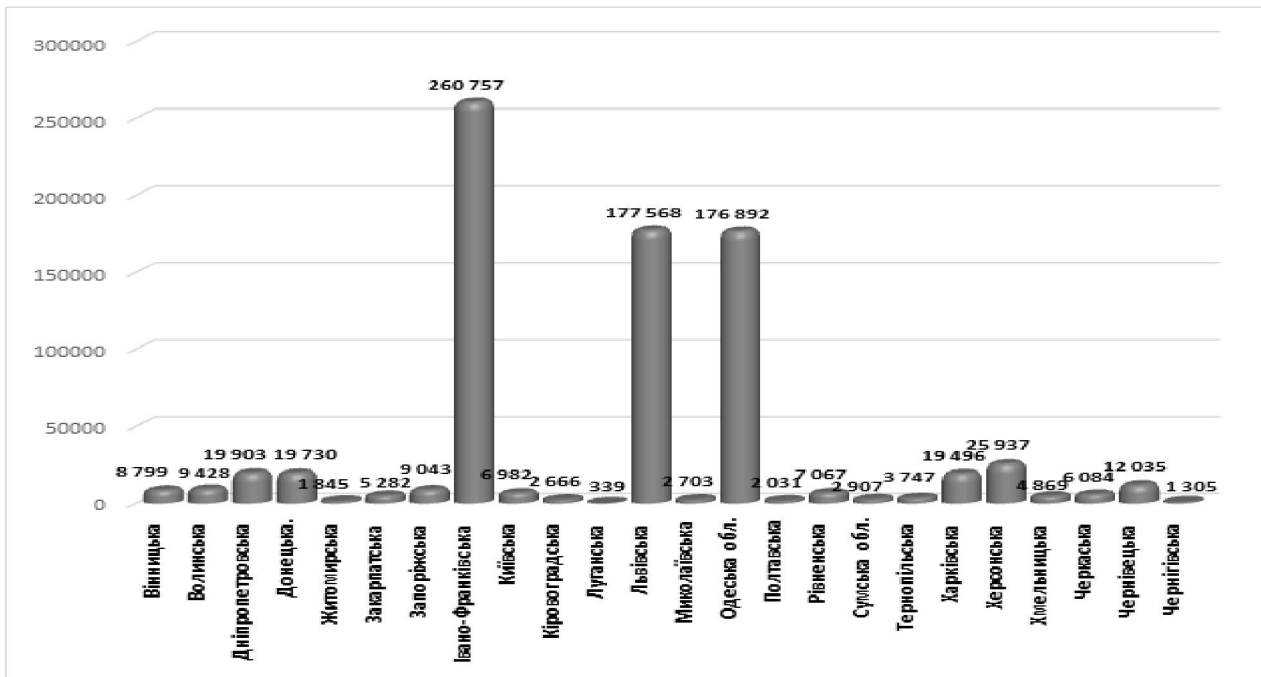

Рис. 2. Доход від надання туристичних послуг (без ПДВ, акцизного податку й аналогічних обов'язкових платежів) в регіональному розрізі за 2015-2017 рр, тис. грн.

Щодо розподілу кількості суб'єктів туристичної діяльності за регіонами, то найбільша їх кількість у 2015-2017 рр. діяла в м. Київ, Одеській, Львівській та Дніпропетровській областях. А Івано-Франківська область при великому обсязі доходів від надання туристичних послуг відзначилася незначною кількістю суб'єктів туристичної діяльності (рис. 3).

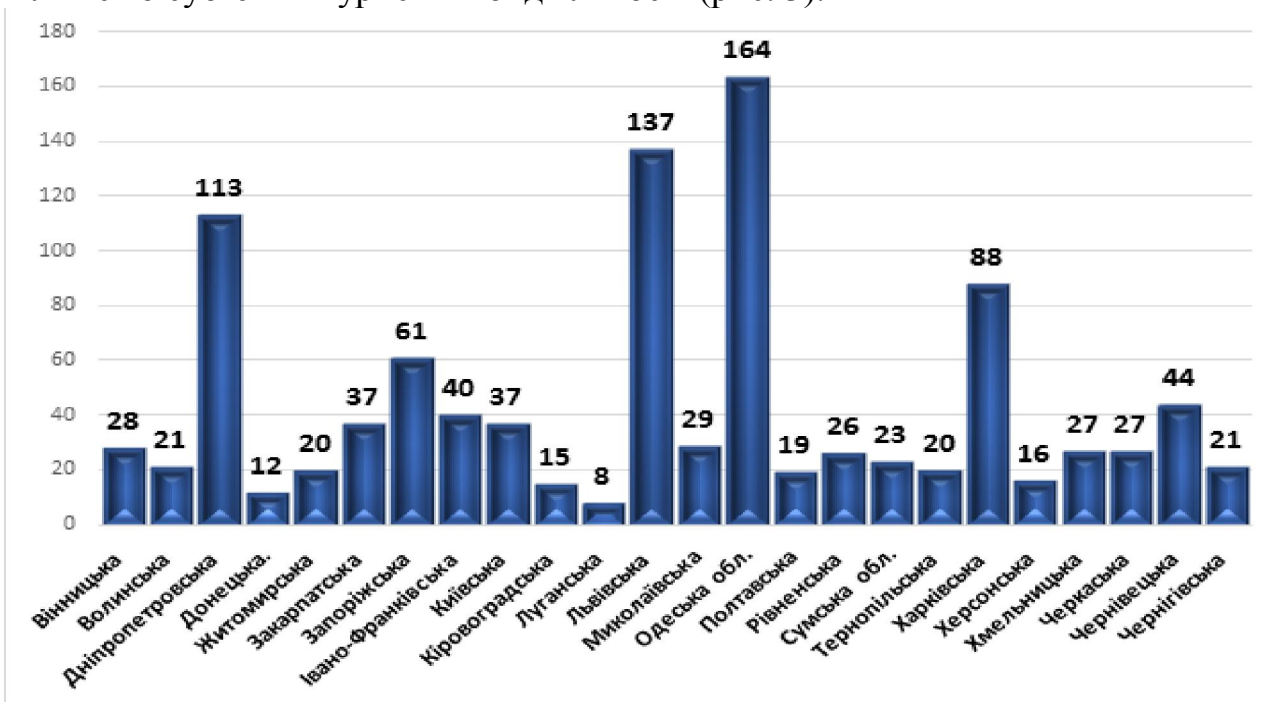

Рис. 3. Розподіл кількості суб'єктів туристичної діяльності за регіонами України в 2015-2017 рр.

Визначено ступінь залежності доходів від кількості суб'єктів туристичної діяльності. Для графічного та аналітичного представлення залежності доходів суб'єктів туристичної діяльності в розрізі регіонів від кількості суб'єктів туристичної діяльності використано сучасний пакет прикладних програм. Однією з таких програм, за якою можливо моделювати стохастичні залежності є табличний процесор Microsoft Excel.

Ступінь наближення математичного представлення закономірності зміни показника під впливом вибраних факторів відображає коефіцієнт множинної детермінації:

$$R^2 = 1 - \frac{\sum_{i=1}^n l_i^2}{\sum_{i=1}^n (y_i - \bar{y})^2}, \quad (1)$$

де y_i – фактичне значення i -го показника;

\bar{y} – середнє значення показника для досліджуваного періоду;

l_i – відхилення фактичної точки від оціночної точки загладжуваної прямої.

Із наведеної формули випливає: якщо $\sum_{i=1}^n l_i^2 = 0$, то $R^2 = 1$, тобто коли вибіркові значення попадають на лінію регресії, то коефіцієнт множинної детермінації набуває значення 1. Чим менше відхилення оціночних даних та даних лінії регресії, тим більше коефіцієнт множинної детермінації наближається до одиниці.

На рисунку 4 побудовано рівняння регресії та зображено графічно стохастичну залежність доходів суб'єктів туристичної діяльності за період 2015-2017 рр. від загальної кількості суб'єктів туристичної діяльності, накладено на розподіл даних лінію регресії та підібране таке її алгебраїчне вираження, яке забезпечує максимальне значення показника R^2 . Отримане рівняння регресії у вигляді полінома другого ступеня, який згладжує тенденцію зміни з коефіцієнтом множинної детермінації, що дорівнює $R^2 = 0,9955$:

$$y = 7,332x^2 - 202,36x + 16108 \quad (2)$$

Чим ближче R^2 наближається до 1 тим сильніший зв'язок між досліджуваними величинами. $R^2 = 0,9955$ дає можливість стверджувати про тісний зв'язок між доходами та кількістю суб'єктів туристичної діяльності.

За період дослідження 2015-2017 рр. проаналізовано залежність доходів суб'єктів туристичної діяльності в розрізі регіонів від кількості колективних засобів розміщування (в тому числі санаторіїв та пансіонатів з лікуванням). Регіональний розріз кількості колективних засобів розміщування наведено на рисунку 5.

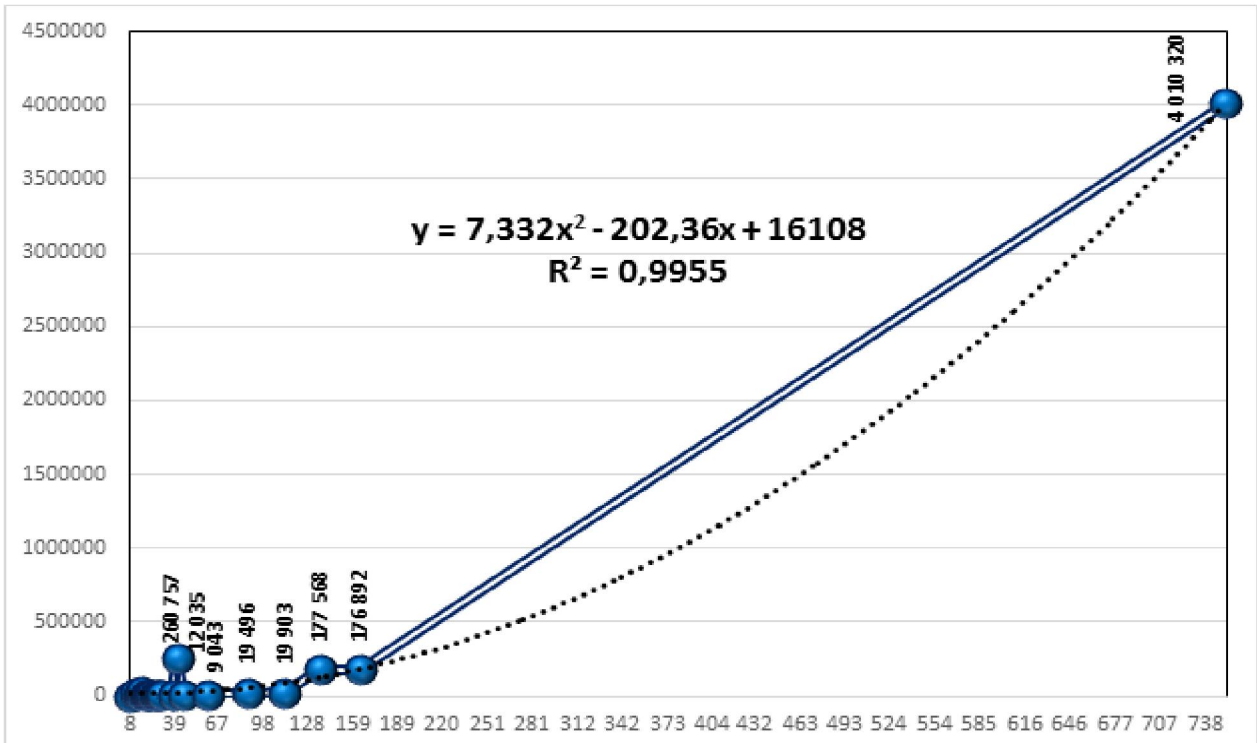

Рис. 4. Залежність доходів суб'єктів туристичної діяльності в розрізі регіонів від кількості суб'єктів туристичної діяльності

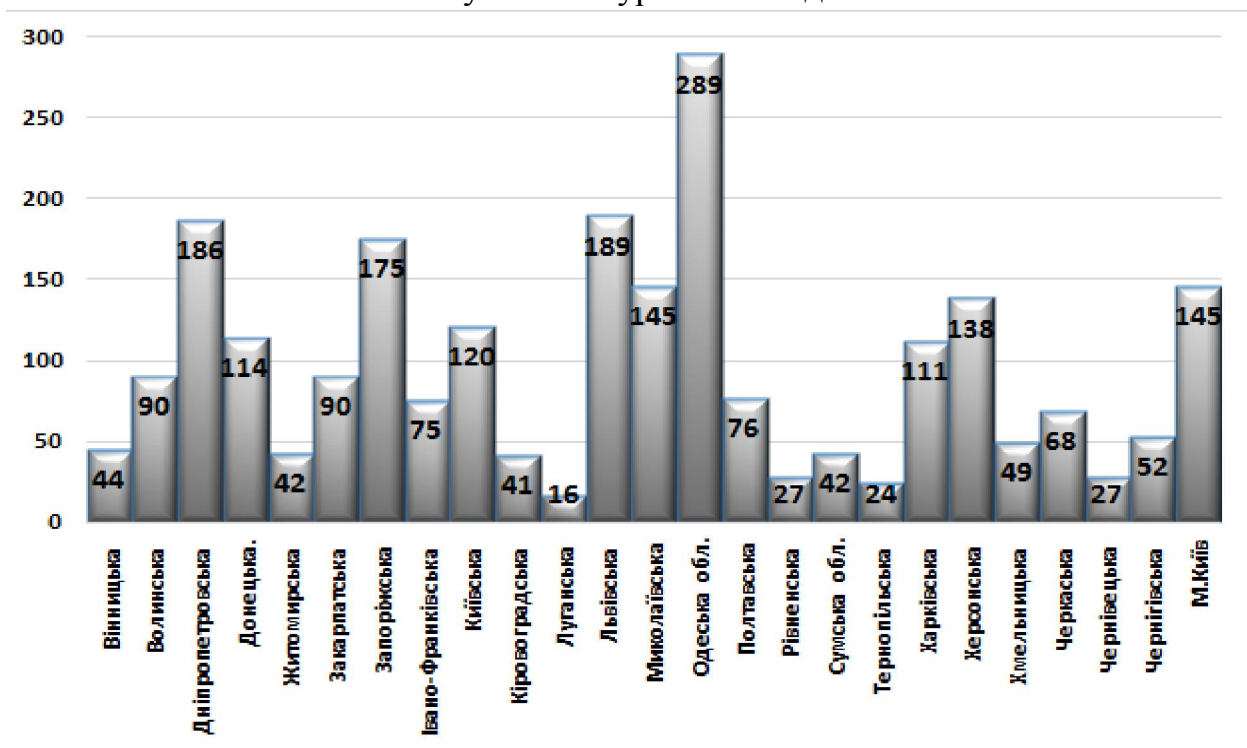

Рис. 5. Регіональний розріз кількості колективних засобів розміщування

Рисунок 6 демонструє, що, при інших рівнозначних умовах, варіація доходів від надання туристичних послуг на 65,93% залежить від варіації кількості колективних засобів розміщення і ця залежність представлена у вигляді полінома другого ступеня:

$$y = 2,6857x^2 - 154,15x \quad (3)$$

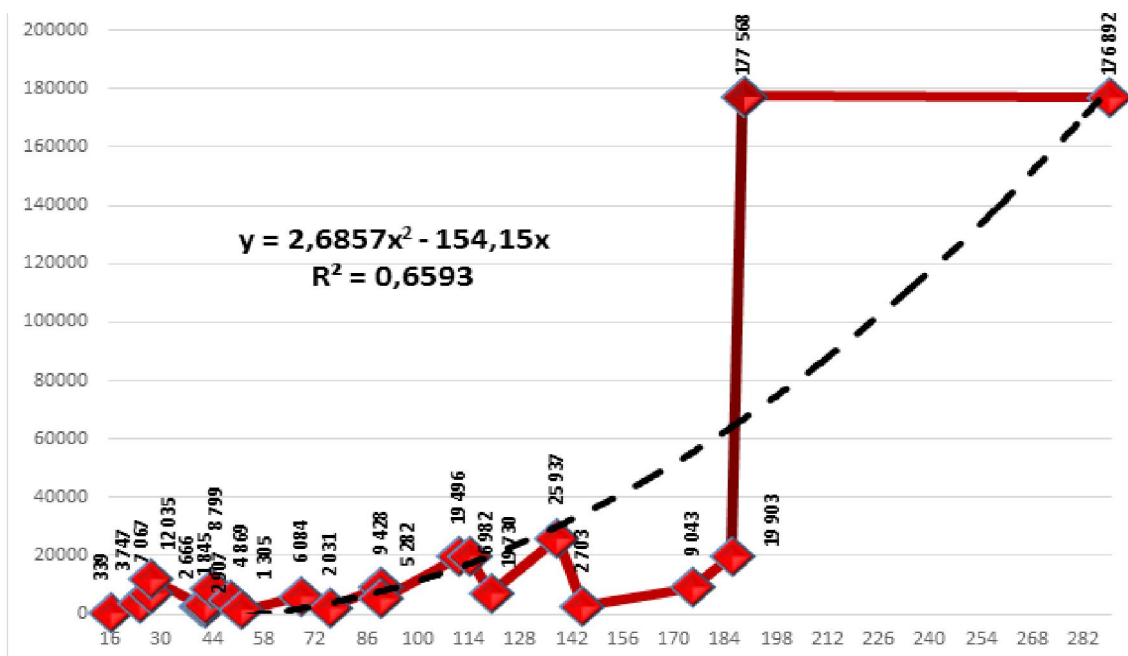

Рис. 6. Залежність доходів суб'єктів туристичної діяльності в розрізі регіонів від кількості колективних засобів розміщування в 2015-2017 рр.

Змодельовані взаємозв'язки виступають важливим інструментом наукової абстракції, що допомагає виокремити, уособити та проаналізувати суттєві для України характеристики (властивості, взаємозв'язки, структурні та функціональні параметри) сфери туризму. Для забезпечення зростання доходів суб'єктів господарської діяльності сфери туризму, особливого значення набуває математичне моделювання, оскільки інші експерименти не завжди доречні. Завдяки застосуванню потужного математичного апарату, побудовані автором моделі є одним з методів для складання планів і прогнозів на майбутні періоди. У свою чергу, математичні методи не можуть застосовуватися безпосередньо щодо дійсності, а лише щодо математичних моделей того чи іншого кола явищ.

Завдяки використанню сучасних методів для моделювання залежності доходів від надання туристичних послуг та кількості колективних засобів розміщення на базі табличного процесора Microsoft Excel, ми отримали підтвердження високого рівня тісноти зв'язку. Все це свідчить про те, що для регіонів України, варіація розподілу колективних засобів розміщення сильно впливає на формування доходів від надання туристичних послуг.

Проаналізувавши географічний розподіл слід відмітити, що найбільшою популярністю серед громадян України за 2015-2017 рр. користувалася Польща, Молдова, Угорщина, Білорусь, Словаччина, Румунія, Туреччина, Німеччина, Італія, Єгипет, Об'єднані Арабські Емірати та Греція.

Серед іноземців, які відвідали нашу країну, переважали громадяни Молдови, Білорусі, Польщі, Угорщини, Румунії, Словаччини, Узбекистану, Німеччини, Туреччини, Ізраїлю та США. На рисунку 7 представлена залежність кількості виїзних туристів від рівня доходу населення України у вигляді полінома другого степеня та у вигляді експоненціальної функції. Незалежно від способу представлення залежності, існує високий рівень тісноти зв'язку (91,9%

або 89,4%), що доводить доцільність попередньо поставленої поточної цілі діагностики сфери туризму та необхідність забезпечення зростання рівня доходу населення України.

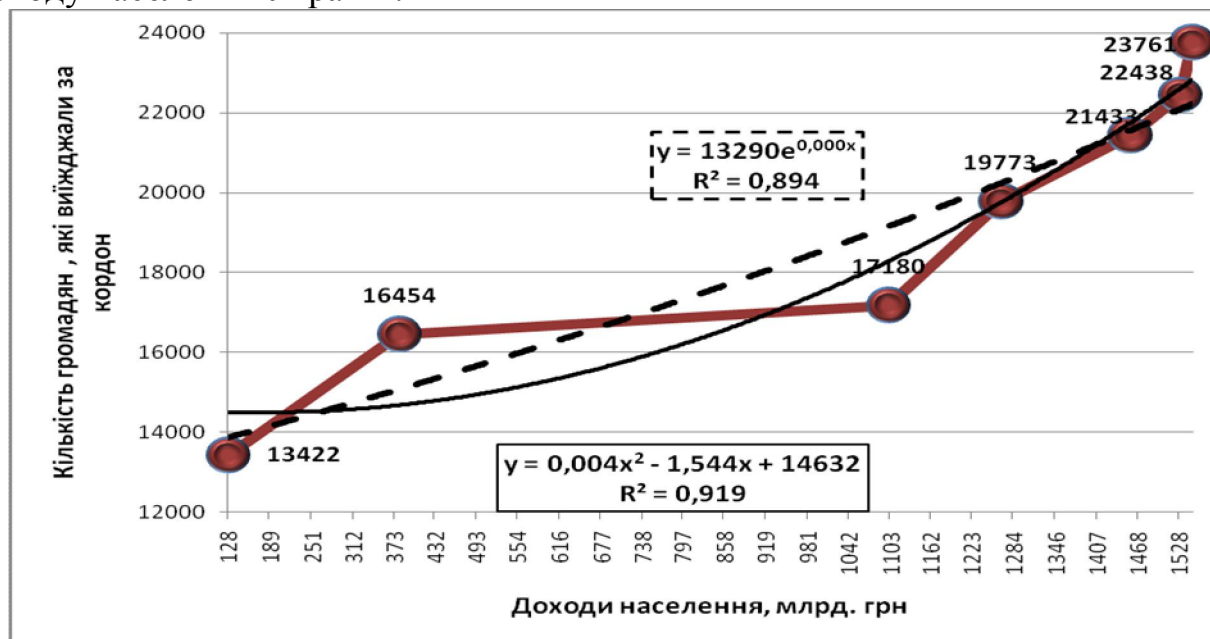

Рис. 7. Залежність кількості виїзних туристів від рівня доходу населення України

Наступна поточна цілі діагностики туризму полягає в зростанні ВВП. В дисертації досліджено залежність кількості виїзних туристів від рівня ВВП на душу населення шляхом побудови рівняння регресії, рисунок 8. Отримано рівняння регресії, яке згладжує тенденцію зміни з коефіцієнтом множинної детермінації, що дорівнює $R^2 = 0,898$ або $R^2 = 0,888$.

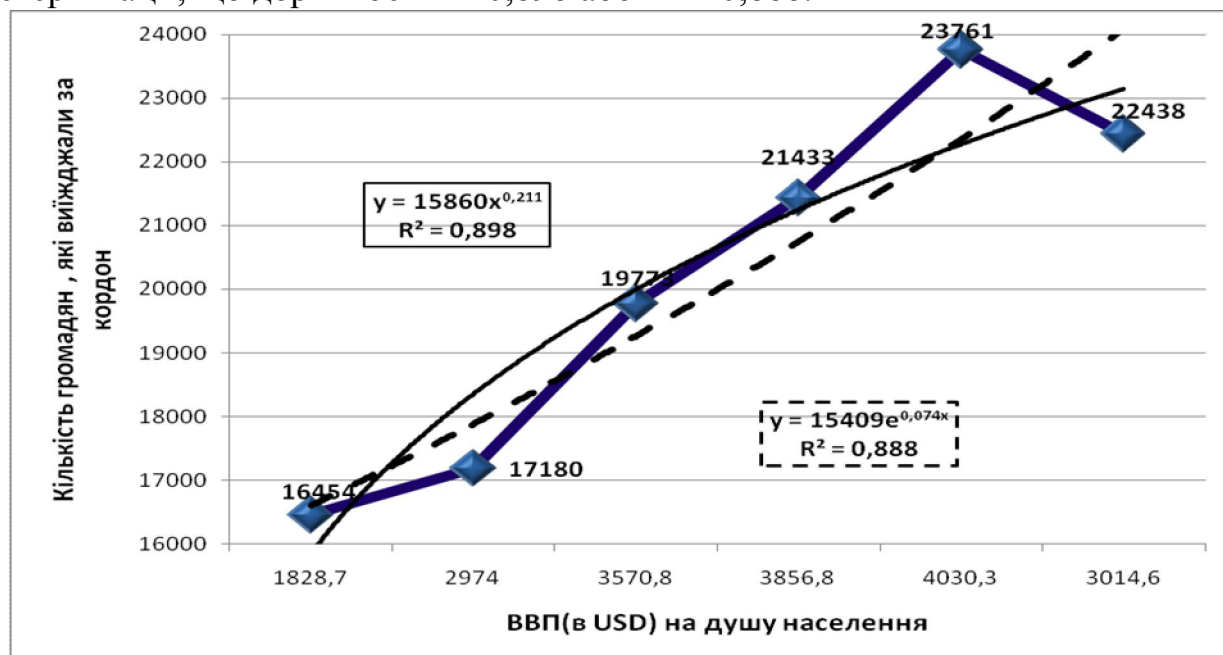

Рис. 8. Залежність кількості виїзних туристів від рівня ВВП на душу населення

Рисунок 8 демонструє залежність кількості виїзних туристів від рівня

ВВП на душу населення України у вигляді степеневої та у вигляді експоненціальної функції з високим рівнем тісноти зв'язку (89,8% або 88,8%), що доводить доцільність попередньо поставленої поточної цілі діагностики туризму та необхідність забезпечення зростання рівня ВВП на душу населення України.

У третьому розділі – **«Кластерний підхід до регіонального розвитку сфери туризму»** – досліджено моделі управління кластерними системами; окреслено сучасні підходи до впровадження інформаційних систем в управління туристичними кластерами; удосконалено організаційно-управлінські механізми управління регіональними туристичними кластерними системами.

Доведено, що для розвитку туризму в регіоні має бути застосований комплексний підхід та комплексний аналіз, який може бути здійснений шляхом кластеризації галузі. Наявність і врахування взаємозв'язків (не тільки територіальних) окремих туристичних об'єктів об'єднує їх в кластери, які в подальшому можуть розглядатися як окремі туристичні об'єднання. Такий підхід істотно скорочує розмірність задачі управління розвитком регіону.

Формування та розвиток кластерних утворень є одним з важливих факторів стійкої стратегії розвитку бізнесу в регіоні. Взагалі, для бізнесу кластер – це реальна можливість забезпечити собі конкурентоспроможність у майбутньому, тобто створювати довгострокову стратегію розвитку підприємств на п'ять-десять років і більше. Основними чинниками успіху стане активна позиція лідерів бізнесу і позитивне партнерство між інтересами різних організаційних груп в регіоні. Відповідно, ключем до успіху кластеру представляється цивілізована конкуренція, орієнтація на лідерів і підтримка від адміністрації регіону.

Організаційна структура регіонального туристичного кластеру повинна спиратись на зв'язки і взаємозалежність між господарюючими суб'єктами, об'єднаними в мережеву структуру для виробництва послуг. Провідну роль у кластерних системах відіграють малі та середні підприємства, що підкреслює значення регіональних ресурсів для функціонування кластера. Туристичний кластер може містити власні туристичні підприємства (туроператори, турагенції), підприємства готельного господарства (готелі, мотелі, кемпінги тощо), музеї, виставки, окремі заклади ресторанного господарства, транспорту, розваг, спортивної інфраструктури, реклами та інші організації, пов'язані з туристичною та супутньою інфраструктурою, рисунок 9.

Успішне функціонування регіонального туристичного кластеру ґрунтується на зростанні доходів його індивідуальних учасників, тобто вимірюється через підвищення конкурентоспроможності кожного з учасників кластеру та регіону в цілому. Створення туристичних послуг і товарів та їх реалізація є справою великої кількості підприємств та організацій, що спеціалізуються на виробництві й наданні певних послуг, виконанні певних функцій у туризмі. У туристичній практиці вони кооперуються на базі договірної співробітництва. Ініціюючу роль у здійсненні такого кооперування відіграють туристичні фірми та підприємства. Варто чітко розуміти, які саме

суб'єкти туристичної діяльності необхідно включати до структури того чи іншого кластеру, оскільки від цього рішення буде залежати подальша роль кожного з цих суб'єктів у його діяльності.

Рис. 9. Організаційна структура регіонального туристичного кластеру

У складі кожного кластеру повинна діяти юридична служба, котра дає можливість забезпечити комплексне юридичне обслуговування і постійний контроль за господарською діяльністю кластеру в цілому. Доцільно буде ввести до складу кластера структуру, яка б забезпечувала маркетинговий супровід діяльності туристичних підприємств, розробляла б рекламну програму. Важливо те, що об'єднання багатьох компаній однієї спеціалізації дасть можливість учасникам кластеру досить ефективно відстоювати свої інтереси на рівні місцевих органів влади та місцевого самоврядування, а також брати участь у великих інвестиційних програмах.

Таким чином, регіональні туристичні кластерні системи створюються з метою оновлення та зміцнення регіонального економічного потенціалу, підвищення конкурентоспроможності підприємств туристичної галузі регіону, управління розвитком регіональної туристичної системи, залучення вітчизняних та іноземних інвесторів до фінансування регіонального туристичного бізнесу. Регіональні туристичні кластери надають можливість кожному з регіонів України створити успішну модель інтеграційного розвитку.

Для того, щоб надати суб'єктам регіонального туристичного кластеру можливість обмінюватися інформацією між собою мовою загальних стандартів, порівнювати ефективність своєї роботи з роботою інших учасників, вчитися у найкращих представників кластеру та у зовнішніх компаній, доцільно запропонувати розробку SCOR-моделі.

Для розробки SCOR-моделі регіонального туристичного кластеру необхідні такі елементи:

- стандартний опис процесів управління ланцюгами постачання;
 - стандартизація взаємин між бізнес-процесами;
 - стандартні метрики, що дозволяють вимірювати та порівнювати показники ефективності процесів;
 - практики управління, які допомагають досягти найкращих результатів.
- SCOR-модель туристичного кластеру повинна бути направлена на:
- управління відносинами зі споживачами туристичних послуг;
 - управління матеріальними та нематеріальними потоками, що йдуть від постачальників до споживачі;
 - управління відносинами з постачальниками.

Модель SCOR має трирівневу структуру. У моделі першого рівня виділяють такі основні види діяльності і процеси: планування (всі підготовчі види діяльності по процесу, визначення ресурсів, об'єднання вимог постачальників), постачання (опис процесів отримання та перевірки ресурсів, що надходять), виробництво (всі процеси, пов'язані зі створення продукту), доставка (визначення попиту, управління замовленнями і процес реалізації) і зворотні зв'язки. Ці основні процеси описуються більш детально на наступних рівнях. Так, на другому рівні відбувається диференціація по 30 категоріям «типових» процесів, які потім на третьому рівні конфігуруються за допомогою елементів процесу з урахуванням галузевих стандартних рекомендацій.

SCOR-модель (рис.10) дозволяє визначити процеси в ланцюзі постачань на оперативному рівні у вигляді обмежених приватних процесів і задокументувати як тимчасову і логічну послідовність виробничих циклів виконання замовлень, так і оперативні базисні показники. У такому вигляді наочні процеси представляють собою основу для взаєморозуміння партнерів і створюють можливість для аналізу таких чинників, як час і витрати.

Під час розробки SCOR-моделі для регіонального туристичного кластеру варто виокремити 4 ключові бізнес-процеси стосовно фокусної компанії, постачальника і споживача:

1. Make (робити) - операції, пов'язані з розробкою туристичного продукту;
2. Source (постачати) - операції, пов'язані з отриманням інформації, необхідної для надання туристичних послуг від постачальників;
3. Deliver (доставляти) - операції з надання туристичної послуги споживачам як власними підрозділами фокусної компанії, так і її контрагентами в ланцюзі постачання;
4. Return (повертати) - операції, пов'язані з управлінням зворотнім зв'язком між фокусною компанією та її клієнтами.

SCOR-модель може бути використана для опису як найпростіших ланцюгів постачань, так і складних комплексних мережевих структур. В результаті представники різних галузей бізнесу та окремі компанії можуть бути легко інтегровані в опис структури ланцюгів постачання практично будь-якої складності.

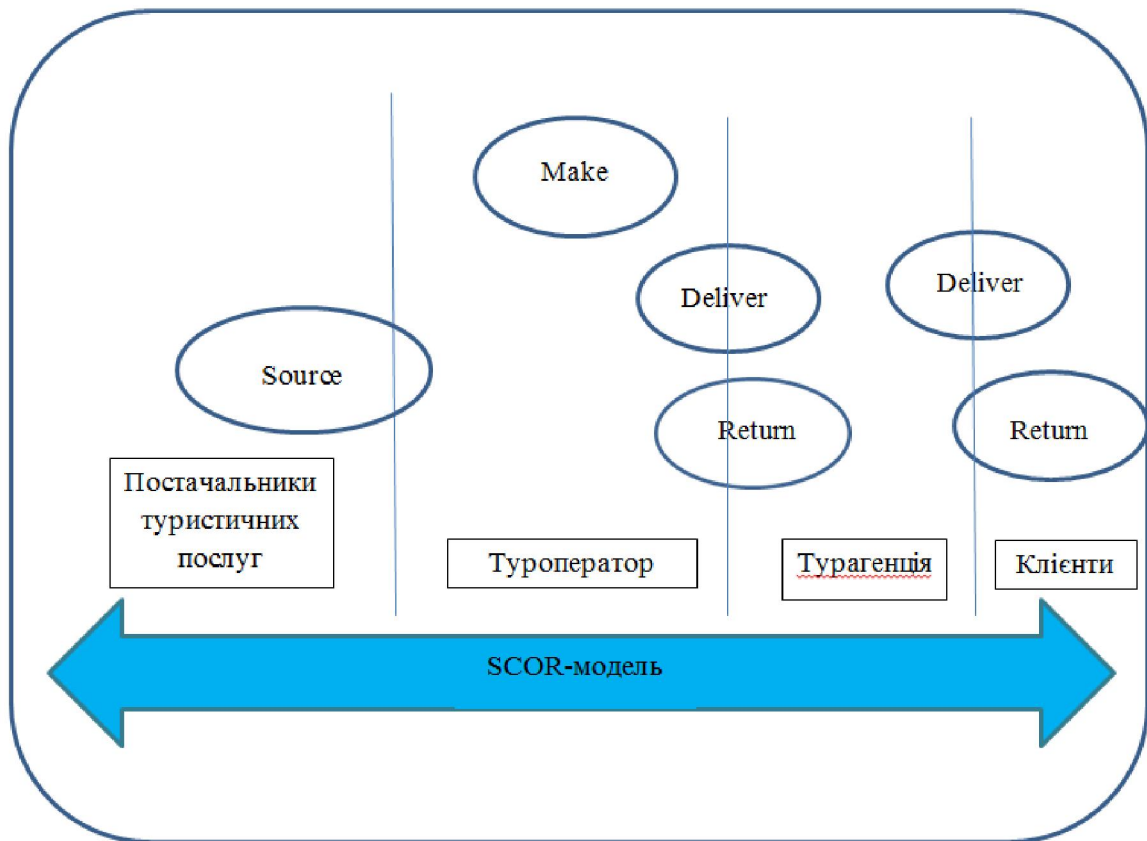

Рис. 10. SCOR-модель регіонального туристичного кластеру

Модель дозволяє створити основу для планування, контролю та вдосконалення ланцюгів постачання як в рамках глобальних проектів, так і для специфічних цілей конкретної компанії. У контексті розробки системи використання SCOR-моделі можна вирішити такі завдання:

- моделювання бізнес-процесів, ідентифікація основних категорій процесів і зв'язків між ними;
- визначення набору КРІ стратегічного (і частково тактичного) рівня;
- визначення цільових значень КРІ стратегічного рівня на основі бенчмаркінгу;
- аналіз вузьких місць у ланцюзі постачань;
- визначення напрямків реінжиніринга на основі аналізу кращих практик процесів;
- оцінка перспектив впровадження передових технологій і концепцій (їх впливу на показники результативності процесів ланцюга поставок).

ВИСНОВКИ

1. На сьогодні туризм є однією з високодохідних галузей економіки, яка безперервно та динамічно розвивається в усьому світі. Україна має всі передумови для розвитку туризму завдяки вигідному географічному положенню, природним та культурним пам'яткам, гостинності місцевого населення. Варто лише правильно використовувати цей потенціал та

створювати необхідні умови для його розвитку. Ключове завдання розвитку вітчизняного туризму – це формування дієвої нормативно-правової та фінансово-економічної бази для розбудови туристичної галузі, створення конкурентоспроможного українського туристичного продукту на міжнародному ринку туристичних послуг.

2. В сучасних умовах господарювання значна увага приділяється процесам комунікації та інтеграції соціально-економічних систем. Інтеграція бізнесу – це об'єктивний процес, що обумовлений прагненням господарюючих суб'єктів підвищити конкурентоспроможність та майбутній розвиток. Практика останніх десятиріч свідчить про високий рівень кластеризації економічної діяльності країн світу. Саме кластерна інтеграція сприяла впровадженню інновацій і призвела до підвищення конкурентоспроможності багатьох країн. Кластери у сфері послуг, зокрема туристичних, є порівняльно новим підрозділом кластерної теорії та практики, який почав формуватися нещодавно. Ця форма організації діяльності підприємств туристичного бізнесу стає все більш актуальною в контексті регіонального розвитку.

3. Доведено, що головною особливістю туристичних послуг є їх індивідуальне призначення, направлене на задоволення конкретних потреб, бажань споживача. Тому, аналіз процесу ціноутворення дозволяє об'єктивно здійснювати вибір підходів до формування цін на туристичні послуги, а відтак, формувати ефективні цінові стратегії туристичних підприємств.

4. В останні роки в галузі туризму спостерігаються серйозні позитивні зрушення: створюються нові туристичні маршрути, розбудовується інфраструктура готельного бізнесу, зростає якість сервісних послуг для туристів, підвищуються показники відвідування туристичних об'єктів. До довготривалих чинників, що об'єктивно сприяють поступовому розвитку міжнародного туризму, належать економічні (зміна структури попиту), демографічні (зростання народонаселення) та науково-технічний прогрес (розвиток матеріально – технічної бази).

5. Базуючись на запропонованих автором методичних підходах, проведено порівняльний аналіз розвитку туристичної сфери у розрізі регіонів. За результатами аналізу встановлено, що серед регіонів за кількості туристів, обслугованих туроператорами та турагентами лідируючі позиції займають м. Київ, Львівська, Дніпропетровська, Івано-Франківська, Харківська та Запорізька області. Найбільший розмір доходу від надання туристичних послуг в розрізі регіонів України за 2015-2017 рр. припадає на місто Київ, Івано-Франківська, Одеська та Львівська області. Щодо розподілу кількості суб'єктів туристичної діяльності за регіонами, то найбільша їх кількість діяла в м. Київ, Одеській, Львівській та Дніпропетровській областях. А Івано-Франківська область при великому обсязі доходів від надання туристичних послуг відзначилася незначною кількістю суб'єктів туристичної діяльності.

6. Встановлено, що для того, щоб надати суб'єктам регіонального туристичного кластеру можливість обмінюватися інформацією між собою мовою загальних стандартів, порівнювати ефективність своєї роботи з роботою інших учасників, вчитися у найкращих представників кластеру та у зовнішніх

компаній, було розроблено SCOR-модель. Модель дозволяє описати і створити основу для планування, контролю та вдосконалення ланцюгів постачання в межах регіонального туристичного кластеру. Модель визначається «від постачальників постачальника до клієнтів споживача», тобто описує так званий розширений ланцюг постачання.

7. Доведено, що для швидкого і безпомилкового контролю, повноцінного аналізу ситуації, швидкості і повноти обслуговування клієнта незамінним стає впровадження автоматизованих систем управління. Завдяки автоматизації процесів функціонування систем досягається взаємозв'язок між різними службами фірми, що значною мірою підвищує ефективність праці. Це відкриває нові можливості для ефективного вирішення основних завдань туристичного бізнесу.

8. На сучасному етапі реалізовувати завдання стратегічного керування в структурах галузі послуг потрібно на базі існуючих методик системи збалансованих показників, забезпечуючи розробку цільових завдань стратегічного розвитку, переорієнтацію стратегічних цілей в показники середньострокового управління, дослідження розвитку підприємства в ході реалізації стратегічних цілей, обґрунтування та коригування завдань.

9. Встановлено, що комплекс узгоджених показників - це інструмент для досягнення прогнозованих результатів, який дає можливість поєднувати оперативне і стратегічне керівництво, базою для якого є ключові дані результативності та причинно-наслідкових зв'язків між ними. Проте важливо розуміти, що будь-яка технологія управління базується на правильно сформульованих стратегічних цілях, розроблених керівництвом компанії. Теж саме стосується й чіткої організаційної структури, в якій кожний суб'єкт займає своє місце й має низку повноважень, за виконання яких несе повну відповідальність, що дозволяє налагодити систему управлінського обліку та планування. Тільки за рахунок виконання цих умов система збалансованих показників буде функціонувати ефективно та виконувати важливу роль в процесі прийняття управлінських рішень.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Статті у наукових фахових виданнях України, у виданнях України, які включено до міжнародних наукометричних баз:

1. Діденко Д.Ф., Войт Д.С., Колодруб Ю.А. Перспективи розвитку винного гастротуризму шляхом кластеризації. *Вісник ХНАУ ім. В.В. Докучаєва, Серія «Економічні науки»*. 2018. № 3. С. 400-409. (0,8 д.а.). (*Index Copernicus*). (Особисто автору належить обґрунтування необхідності створення туристичного кластеру – 0,3 д.а.).

2. Діденко Д.Ф., Войт Д.С. Кластерний підхід до регіонального розвитку сфери туризму. *Вісник ХНАУ ім. В.В. Докучаєва, Серія «Економічні науки»*. 2018. № 4. С. 386-393. (0,64 д.а.). (*Index Copernicus*). (Особисто автору належить удосконалено організаційно-управлінські механізми управління регіональними туристичними кластерними системами – 0,32 д.а.).

3. Діденко Д.Ф., Моїсеєва Н.І. Генезис та особливості формування регіонального ринку туристичних послуг. *Актуальні проблеми інноваційної економіки науковий журнал*. - № 4. – 2018. – С. 83-88. (журнал представлено у міжнародній наукометричній базі даних Index Copernicus). (загальний обсяг – 0,55 друк. арк., особистий внесок автора – 0,30 друк. арк.: автором досліджено генезис регіонального ринку туристичних послуг).

4. Діденко Д.Ф., Моїсеєва Н.І. Дестинація як елемент розвитку системи туризму регіону. *Економіка і фінанси*. № 13. 2018. С. 61-68. (журнал представлено у міжнародній наукометричній базі даних Index Copernicus). загальний обсяг – 0,56 друк. арк., особистий внесок автора – 0,26 друк. арк.: автором розкрито стратегії розвитку регіональних туристичних дестинацій).

5. Діденко Д.Ф., Моїсеєва Н.І. Сучасні підходи до впровадження інформаційних систем в управління туристичними кластерами. *Економічна та продовольча безпека України. Науково-виробничий журнал*. Одеса: ОНАХТ, 2018. Том 4. Випуск 1. С. 33-40. (загальний обсяг – 0,64 друк. арк., особистий внесок автора – 0,340 друк. арк.: автором обґрунтовано необхідність впровадження інформаційних систем в управлінні туристичною галуззю в регіоні).

6. Моїсеєва Н.І., Діденко Д.Ф. Ринок туристичних послуг регіону: сутність, теоретичні основи сегментації, диференціації. *Вісник ХНАУ ім. В.В. Докучаєва, Серія «Економічні науки»* – 2019. – № 1. – С. 330-339. (журнал представлено у міжнародній наукометричній базі даних Index Copernicus). (загальний обсяг – 0,56 друк. арк., особистий внесок автора – 0,26 друк. арк.: автором розкрито поняття, чинники формування та види ринку туристичних послуг в регіоні).

Матеріали конференцій:

7. Діденко Д.Ф., Колодруб Ю.А. Аналіз стану винного гастротуризму в Україні та світі. *Всеукраїнська науково-практична конференція «Проблеми розвитку регіонів: промисловий і економічний аспект», (24-25 травня 2018 р., м. Первомайськ)*. – Національний університет кораблебудування імені адмірала Макарова, 2018. – С. 237-240. (0,32 д.а.). (Особисто автору належить обґрунтування необхідності створення винного кластеру – 0,16 д.а.).

8. Діденко Д.Ф. Формування та розвиток регіональних туристичних кластерних систем. *II Міжнародна науково-практична конференція «Трансформація національної економіки в контексті реалізації євро інтеграційної стратегії», (9 листопада 2018 р., м. Миколаїв)*. Миколаївський національний університет імені В.О. Сухомлинського, 2018. С. 82-83. (0,16 д.а.).

АНОТАЦІЯ

Діденко Д.Ф. Удосконалення механізмів управління регіональними туристичними кластерними системами – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук за спеціальністю 08.00.05 – розвиток продуктивних сил і регіональна економіка. – Одеська національна академія харчових технологій, Одеса, 2019.

Дисертацію присвячено розробці теоретико-методологічних засад та практичних рекомендацій з удосконалення механізмів управління регіональними туристичними кластерними системами.

що головною особливістю туристичних послуг є їх індивідуальне призначення, направлене на задоволення конкретних потреб, бажань споживача. Тому, аналіз процесу ціноутворення дозволяє об'єктивно здійснювати вибір підходів до формування цін на туристичні послуги, а відтак, формувати ефективні цінові стратегії туристичних підприємств.

Доведено, що туризм виступає ефективним засобом економічного та соціального розвитку і спроможний забезпечити значні вигоди для регіону. Ці головні вигоди включають загальне піднесення економічного рівня розвитку регіону, підняття його престижу, збільшення зайнятості та доходів населення, надходження твердої іноземної валюти, надходження від фіскальних джерел, додаткових комерційних агенцій, інфраструктури та об'єктів сфери обслуговування, створених для стимулювання розвитку туризму.

Встановлено, що для того, щоб надати суб'єктам регіонального туристичного кластеру можливість обмінюватися інформацією між собою мовою загальних стандартів, порівнювати ефективність своєї роботи з роботою інших учасників, вчитися у найкращих представників кластеру та у зовнішніх компаній, було розроблено SCOR-модель. Модель дозволяє описати і створити основу для планування, контролю та вдосконалення ланцюгів постачання в межах регіонального туристичного кластеру. Модель визначається «від постачальників постачальника до клієнтів споживача», тобто описує так званий розширений ланцюг постачання.

Доведено, що для швидкого і безпомилкового контролю, повноцінного аналізу ситуації, швидкості і повноти обслуговування клієнта незамінним стає впровадження автоматизованих систем управління. Завдяки автоматизації процесів функціонування систем досягається взаємозв'язок між різними службами фірми, що значною мірою підвищує ефективність праці. Це відкриває нові можливості для ефективного вирішення основних завдань туристичного бізнесу.

Ключові слова: туристична сфера, регіональний кластер, механізми управління, SCOR-модель, Причорноморський регіон.

АНОТАЦІЯ

Диденко Д.Ф. Совершенствование механизмов управления региональными туристическими кластерными системами - Квалификационный научный труд на правах рукописи.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата экономических наук по специальности 08.00.05 - развитие производительных сил и региональная

экономика. - Одесская национальная академия пищевых технологий, Одесса, 2019.

Диссертация посвящена разработке теоретико-методологических основ и практических рекомендаций по совершенствованию механизмов управления региональными туристическими кластерными системами.

что главной особенностью туристических услуг является их индивидуальное назначение, направленное на удовлетворение конкретных потребностей, желаний потребителя. Поэтому, анализ процесса ценообразования позволяет объективно осуществлять выбор подходов к формированию цен на туристические услуги, а следовательно, формировать эффективные ценовые стратегии туристических предприятий.

Доказано, что туризм выступает эффективным средством экономического и социального развития и способен обеспечить значительные выгоды для региона. Эти главные отеля общий подъем экономического уровня развития региона, повышение его престижа, увеличение занятости и доходов населения, поступления твердой иностранной валюты, поступления от фискальных источников, дополнительных коммерческих агентств, инфраструктуры и объектов сферы обслуживания, предназначенных для стимулирования развития туризма.

Установлено, что для того, чтобы предоставить субъектам регионального туристического кластера возможность обмениваться информацией между собой на языке общих стандартов, сравнивать эффективность своей работы с работой других участников, учиться в лучших представителей кластера и во внешних компаний, был разработан SCOR-модель. Модель позволяет описать и создать основу для планирования, контроля и совершенствования цепей поставок в пределах регионального туристического кластера. Модель определяется «от поставщиков поставщика к клиентам потребителя», то есть описывает так называемый расширенный цепь поставок.

Предложено научно-методический инструментарий создания региональных туристических кластерных систем с целью обновления и укрепления регионального экономического потенциала, повышения конкурентоспособности предприятий туристической отрасли региона, управление развитием региональной туристической системы и привлечения отечественных и иностранных инвесторов к финансированию регионального туристического бизнеса. С созданием туристических кластеров каждый из регионов Украины получает возможность создать успешную модель интеграционного развития;

Доказано, что для быстрого и безошибочного контроля, полноценного анализа ситуации, скорости и полноты обслуживания клиента незаменимым становится внедрение автоматизированных систем управления. Благодаря автоматизации процессов функционирования систем достигается взаимосвязь между различными службами фирмы, в значительной мере повышает эффективность труда. Это открывает новые возможности для эффективного решения основных задач туристического бизнеса.

Доказано, что туризм выступает эффективным средством экономического и социального развития и способен обеспечить значительные выгоды для региона. Эти главные отеля общий подъем экономического уровня развития региона, повышение его престижа, увеличение занятости и доходов населения, поступления твердой иностранной валюты, поступления от фискальных источников, дополнительных коммерческих агентств, инфраструктуры и объектов сферы обслуживания, предназначенных для стимулирования развития туризма.

Развитие туристической индустрии должно опираться на новые механизмы хозяйствования, эффективные организационно-управленческие структуры, экономическую свободу производителей туристского продукта, в условиях свободной конкуренции обеспечит насыщение рынка высококачественными услугами и способствовать социально-экономическому развитию страны. В целом государство гарантирует равенство всех форм собственности и экономических возможностей в отношении всех субъектов туристической деятельности.

Ключевые слова: туристическая сфера, региональный кластер, механизмы управления, SCOR-модель, Причерноморский регион.

SUMMARY

Didenko D.F. Improvement of the mechanisms of management of regional tourist cluster systems - Qualifying scientific work on the rights of the manuscript.

Thesis for a Candidate Degree in Economics, specialty 08.00.05 - Development of Productive Forces and Regional Economics. - Odessa National Academy of Food Technologies, Odessa, 2019.

The dissertation is devoted to the development of theoretical and methodological principles and practical recommendations for improving the mechanisms of management of regional tourist cluster systems.

that the main feature of tourist services is their individual purpose, aimed at meeting the specific needs, desires of the consumer. Therefore, the analysis of the pricing process allows to objectively choose the approaches to the formation of prices for tourist services, and, therefore, to form effective price strategies for tourist enterprises.

It is proved that tourism is an effective means of economic and social development and is able to provide significant benefits to the region. These main benefits include a general upsurge in the economic development of the region, raising its prestige, increasing employment and household incomes, solid foreign exchange earnings, revenue from fiscal sources, additional commercial agencies, infrastructure and service facilities created to stimulate tourism development.

It has been established that in order to give the subjects of the regional tourist cluster the opportunity to share information with each other in a language of general

standards, to compare the effectiveness of their work with the work of other participants, to learn from the best representatives of the cluster and external companies, the SCOR model was developed. The model allows to describe and create the basis for planning, control and improvement of supply chains within the regional tourist cluster. The model is defined "from supplier suppliers to consumer customers", that is, describes the so-called extended supply chain.

It is proved that the introduction of automated control systems becomes indispensable for fast and error-free control, a full-fledged analysis of the situation, speed and completeness of customer service. Due to the automation of the processes of functioning of the systems an interconnection between the various services of the firm is achieved, which greatly increases the efficiency of labor. This opens up new opportunities for effective solution of the main tasks of the tourism business.

Key words: tourism sphere, regional cluster, management mechanisms, SCOR-model, Black Sea region.

Підписано до друку 14.04.2019 р. Формат 60x84/16. Папір офсетний.
Гарнітура «Times New Roman». Друк офсетний.
Ум.-друк. арк. 0,9. Зам. № 235. Наклад 100 прим.

Надруковано з готових оригінал-макетів
ФОП Попова Н.М., м. Одеса, вул. Палубна, 9/4. Тел. 777-80-61